

Паун Ес Дурлић
Завичајни музеј, Мајданпек

УДК: 394.2 (=599)

СЛАВА ("ПРАЗЊИК") КОД ВЛАХА ПОРЕЧКЕ РЕКЕ

Основна етнографска грађа, коју доноси овај рад, прикупљена је седамдесетих и осамдесетих година на подручју Горњег Пореча (с. Рудна Глава, Црнајка, Горњане и Танда), и овде се први пут објављује. Њена свежина омогућила је аутору да реконструише старије елементе обреда, који су били у функцији до половине XX века а данас се на терену могу све ређе и све теже видети.

Кључне речи: Власи, Поречка Река, слава, "празњик".

Слава ("празњик")¹ код Влахa Поречке Реке је жртва свецу који има изразито хтонски карактер јер је одговоран за плодност земљишта у поседу домаћина, за раст и берићег усева посејаних на њему, за род воћака на том имању и за бујност ливада и пашњака који хране домаћинову стоку. Светац је, даље, особито одговоран за људе који живе на имању и који га обрађују, и то за њихово здравље, срећу и дуг живот. На сличан начин је одговоран и за сву стоку коју домаћин гаји, јер треба да јој да обилну плодност и да је заштити од болештина. Уколико светац "омане" у некој од ових дужности, бива грубо напуштен и замењен другим али се не мења уколико имање из било ког разлога промени власника. Нови власник (наследник или купац) са земљиштем преузима и свеца, и дужан је да му приреди славу кад овоме дође дан. Тако се може десити да један домаћин има више светаца и да приређује више слава. Која ће му бити главна а коју ће обележити на скромнији начин, зависи од величине земљишног поседа у "надлежности" конкретног свеца.

Приликом заузимања новог, пустог земљишта, оно се по правилу ставља под заштиту старог свеца због тога што домаћин сматра да му је тај светац помогао (*ја ажутат празњику*) у ширењу економије, односно да му је "додао" од земљишта које се налази под његовим патронатом. Сличном су се логиком руководили преци поречких Влахa приликом досељавања у првој половини XVIII века, кад је Поречка Река била готово пуста. За патрона заузетог земљишта узимали су свога старог свеца, јер су му све време током сеобе упућиване молбе *сi-ј скуатџ њи ла наказ* ("да их извуче из беде") и срећан завршетак путешствија се оправдано приписивао њему.

О пореклу славе се у народу не зна ништа поуздано, чак нема ни уобичајених креационистичких митова на ту тему, мада се спорадично може наићи на веровање да је овај обичај "уведен" у време Турака, како би људи могли да се посећују и несметано договарају, јер Турци нису забрањивали гозбена окупљања. Прикупљена грађа, међутим, показује да је слава код Влахa дубоко укореењена, да има веома разуђене друштвене аспекте, развијену и разрађену литургику, и посебно сложена магијска

¹ Вл. "празњик" (с акцентом на а) <срп. празник, "дан празан од рада"; у славској фразеологији, па и у обичном говору Влахa, овим изразом се означава и сам светац (свiнту) као персонa. Нису сви сведи *празњик* већ само они којима се приређује слава. Таквих има у току године по једнима 40, по другима 44 а по трећима 47. У Поречкој Реци су најчешће славе Петковица, Свети Никола, Свети Јован, Свети Степан и Свети Аранђел.

значања и слојевиту религијску симболику, што је карактеристика оних обичаја који дуго живе у свакоме народу.

Слава је огледало друштвеног статуса домаћина и његове куће који се сваке године ритуално обнавља и потврђује. Састав гостију је сталан, и у селу се тачно зна ко коме иде у посету, јер се једном успостављене везе узајамно негују, дуго чувају и преносе се с генерације на генерацију. До раскида долази ретко, и углавном када се сукоби између славских пријатеља заврше трагично, или када дуго омразу ни слава, као изузетна институција пријатељства, не може да превазиђе. Веома је важно да током трајања славе обавезно дођу у госте комшије које славе исту славу па не могу бити међу званицама, јер се вели: *ако ти комшија није дошао на славу, онда као да ниси славио!* Посебна пажња и част указује се непознатом путнику, или незваном госту: *ја дус празњику* ("донела их слава"), вели се, и такве се посете примају као израз личне наклоности свеца према кући домаћина.

Славску свећу (*луманарја маре*) израђивале су жене искључиво од домаћег воска, јер је свака кућа имала *ступине* (кошнице) са пчелама и умела је да производи мед и восак за своје потребе. Старинска свећа правила се сукањем три обичне свеће, дужине око 60 цм. Да би се боље држала, свећа је на три места била улепљена воском; то се место звало *мар* (од *умар* "раме") и било је мера докле свећа сме да изгори у дане када се пали. У току целе славе важило је правило: *дуој мјерј трјек, да уну уђашће ку луманарјан каса* (два "рамена" изгоре, а једно остаје са свећом у кући).

Међу *култним хлебовима*, које месе жене окупане и пресвучене у нову одећу, на првом месту је *колако-л маре* ("велики колач"). Колач је округлог облика, величине обичног хлеба за свакодневну употребу; једини украс му је крст од теста са четири грудвице у угловима. С обзиром на то да се колач обредно сече на вечери, спрема се још један за сутрадан. Негде је вечерњи колач био украшен још и једном *жуардом* ("пругом") од теста, а онај за дан славе имао је две *жуарде* на себи. Други колач по значају јесте *колаку ђи инкинаћуње* ("колач за метанисање"), или *прјескура* ("просфора"). *Прјескура* је исте величине и облика као и *колако-л маре*, али је другачије украшена: по ободу има *гарђин* ("обруч") од увијеног теста а у сред поља седам куглица ("седам дана у недељи") које се зову *цукурљи* ("пољупци") зато што их домаћин љуби четрдесетак пута приликом метанисања. И *прјескура* има две, јер се оба дана, при обреду "испраћаја" славе, овај колач даје госту "који је добар за стоку" да га носи кући. Поред ових већих, израђују се такође за оба дана и по три мања округла хлеччића; на првом је, као украс, залепљен крстић од теста, и он је *алу Думњедзју* (Божји), други, са два крстића је *алу Снтамарије* (Богородичин) а трећи, са три крстића, *алу Аранђелу* (Аранђелов). За славу се, поред поменутих, пеку још један *малај* (проја) и два обична хлеба, чија је служба да "носе" *колако-л маре* са оним трима малим колачима на себи. У ове мале хлеччиће убоде се по једна свећица, и цела се "камара", пре доласка гостију, постави тачно на сред софре.

Слава је у поречким селима све до Другог светског рата трајала пет дана. Починјала је *ку ђина* (вечером) иза које је следио главни дан славе, *трупу* ("труп, тело") како се најчешће назива. Трећи дан сви Власи зову *куада* ("реп, крај"), али се може чути и назив *муош* ("старци", тј. задушнице), или пак *дзјуа муорцџуор* ("дан мртвих"). Четврти дан је *тринкањаље* ("звечкалице") или *тринкану*, *тринкањаца*, (све од *труонк*, ономотопеје за куцање чашама), а пети, последњи, звао се *бићијаље*, *бићиџијаље* ("прутићи"), или *тупајаље* (по ономотопеји за ударање), а понегде, у шали, и *тринкану лу тринкан* или чак и *битајаље* ("батине"). Ево у најкраћем шта се којег дана радило.

Вечера и главни дан славе (*ђина* и *трупу*) имају у основи истоветне церемоније, само што у првом случају почињу у вечерњим сатима, а у другом нешто иза поднева.

Оба дана дочекују се званице, пали свећа, диже, окреће а потом реже славски колач: у оба дана домаћин метанише и служи госте стојећи са свећом у руци све док она не изгори по једно "раме", затим се ритуално "испраћа" слава и гаси велика свећа у вину. Преко ноћи на софри остану само понуде за "славу", У ова два дана ништа се са трпезе не намењује мртвима, али се редовно у преподневним сатима иде на гробље.

Трећи дан, *куада*, је задушница. Долазе гости по слободном нахођењу, али се све што се изнесе пред њих најпре намени мртвима, сем *малаја* и она два хлеба која су претходних дана била на њему, јер се ти хлебови на *куади* "дају" слави, а *малај* се остави за последњи, пети дан. Четврти дан, *трѣнкаџиље*, је прилика да суседи размене посете, да се куцају чашама и флашама за напредак и множење стоке: "како звече чаше тако нека звечи роговље овнова и бикова" каже се у обавезној здравици.

Пети дан, *бѣџиље*, домаћин је проводио у ритуалном "ударању" свега живог што би му се нашло под руком, и то за здравље, општи напредак и берићет. У госте су долазили најбољи пријатељи и суседи, а могао је да долута и било који други. Домаћин би придошлицу обавезно сачекивао на кућном прагу и ту га "ударао" по глави са дрвеном мочугом, говорећи притом кобајаги љутито: *Дакѣ шїѣдз - шїѣдз, дакѣ пљећ - пљећ!* ("Ако седиш - седи, ако полазиш - пођи"). Трудио се затим, да домаћици нађе грешке у понашању током претходних дана и додељивао јој је понеку "ћушку" да би јој се "вратила памет", а било је пожељно да се и деца "избубецају" макар за какву ситницу, да би брже расла и била здрава, али и да се науче реду и поштовању старијих. Било је иначе забрањено да се деца ударају или бију током прва три дана славе, и свађе су се избегавале по сваку цену. Кључни обред био је излазак у воћњак и шибање стабала лесковим прућем ("да пусте младице") и ударање оном мочугом ("да плодови буду крупни и сочни"). У шљивару би домаћин разбио *полоку с* ракијом о одабрано стабло, декламујући здравицу којом је захтевао да му шљиве узврате толиким родом "да буде ракије и за испијање и за разбијање". У току дана домаћин је узимао *малај* са стола, секао га "унакрст" као што се сече славски колач, и предавао га домаћици да њиме накрми све домаће животиње, сем паса и мачака, јер човек *ну манїнкѣ ђин њиј* ("њих не користи за јело").

Основне *славске церемоније* су напред само назначене, па их вреди сада нешто детаљније описати, и то по редоследу којим су се најчешће изводиле.

Паљењу славске свеће приступа се кад се скупе гости; домаћин им напуни чаше ракијом и свечано објави: *Јертац гуошћ ла масѣ, врјамја сѣ апринћем луманарја лу сфїнту празњику, лу Свићи Јовану шї алу Думњедзїу шї алу Мајка Прјастїће*. ("Опростите гости за софром, време је да упалимо свећу свете славе, Светог Јована² и Господа Бога и Мајке Пречисте"). Гости устану, прекрсте се и држећи пуне чаше у руци, одврате: *Мулцамим, сї ажуће сфїнту празњику ла мулц ањ ку сїнатаће!* ("Благодаримо, да помогне света слава на много година у здравље"). За то време домаћин, прекрстивши се трипут, упали славску свећу³ а затим и оне три свеће на малим колачима. Домаћица му принесе упалену кадионицу и он, такође три пут, прекади трпезу с десна улево, говорећи: "Нек буде мирис тамјана за свету славу, за Светог Јована". Тек сада се домаћин куцне с гостима који се прекрсте и испијајући наискап своје пиће, кажу: *Бјем слауа сї ажуће Свићи Јовану-н каса шї-н маса!* ("Испијамо славу да помогне Свети Јован у кући и у трпези").

Домаћин им поново пуни чаше и приступи дизању "славе". На велики колач се стави зрневље пробраног жита и босиљак, а поред њега чаша црног вина и крчаг или

² У свим фразама за пример је узет Свети Јован, "прва слава у години".

³ Славска свећа се "у стара времена" палила свећом са претходне славе, која се припаљивала на огњишту помоћу поздера. Није се палила директно поздером, јер је овај много димио и гаравио.

бокал са хладном водом "да слава не пође жедна и љута". (Онај ко нема жито, меће очишћене орахе.) На колачу се већ налазе Божји, Богородичин и Аранђелов колачић са упаленим свећама, и опи се дижу заједно с њим. Колач диже домаћин са свтм гостима, држећи при том славску свећу у једној руци "да би му се држале пчеле". Дижући колач што више може, домаћин вели: *Слава рѣћикѣм, слава сѣ њи ажѣће!* ("Славу дижемо, слава да нам помогне"), на шта гости изговоре: *Са-жѣће!* ("Да помогне"). После првог дизања и испијања "славе" домаћин приступа метанисању, а гости поседну и прихвате се пића и мезетлука "да стока не остане гладна и жедна, и да буде јешна", а нуткали су и децу, за малом софром, да за то време једу "да им јагњад не остану гладна".

Метанисање (*инкинату*) се обавља на поду, "да би се рој спустио на земљу", а домаћин се упозорава да што мање "шетка" да би овце стајале док јагањци сишу, и да би пчеле мировале док им се рој хвата у кошницу. За обред метанисања, домаћица простре иза отшкринутих врата, или код прага собе "комад белог сукна", преко кога постави чисту белу мушку кошуљу. На кошуљу се меће *прјескура*, а на њу обавезно два одабрана клипа кукуруза, со, црни лук, струк босиљка, новчић и једна неупаљена свећа која се положи на хлеб. Пошто је *прјескура* по раширеном веровању намењена посебно напретку "у стоци и пољу", као прилог уз њу на кошуљу ставља се "од свега помало". Обавезно се поред *прјескуре* стави флаша с пићем (вином или ракијом) и чаша хладне воде. Током целог метанисања домаћица је *кљуоца* ("квочка") и седи на земљи прекрштених ногу, "да би квочка седела на јајима". Она "кљуца лебац" и мрвицу спусти у крило кад год муж сврши једну метанију, водећи тако рачуна да све буду на броју. Овим мрвицама касније нахрани пилиће, да их квочка што више излегне. Домаћин убада славску свећу у *прјескуру* а метанисање почиње тако што се стојећи прекрсти и каже: *Кад пинтру дзѣа њи астѣдз, пинтру Свићи Јовану, празњику мјеу, сѣ винѣ ла мулц њимпј ку сѣнатаће!* ("Падам ничице за данашњи дан, за Светог Јована, моју славу, да дође на много година у здравље!"), на шта гости узврате: *Кадз ку њасурљи буње, ла мулц њимпј ку сѣнатаће!* ("Падни у добри час, на много година у здравље"). Тада домаћин клекне, пољуби земљу с леве и десне стране, пољуби свећу и "цуке" на *прјескури*, пољуби посуде с вином и водом и потом се усправи. Тако четрдесетак пута! У наставку ће метанисати за "44 празњика што су у години дана", па за Бога и Богородицу, за Сунце које греје и светли дању и омогућава људима да раде, за Месец који светли ноћу, за звезде које су на небу, за стубе које држе Земљу "и не дају да паднемо", за седам дана у недељи, за дане велике и мале, за дванаест месеци у години, за јарам и волове са којима се оре, за овце и овнове, за краве и волове, за њиве, за пашњаке и ливаде, за шуму, за воћњаке, за кућу и окућницу, за чељад у кући, за кумове, за бабицу, за родбину, за пријатеље, за комшије, за умрле претке поименце и мртве рођаке уопште ("да их празњик изведе на трпезу") итд. Затим прелази на метанисање за сваког свог госта понаособ. Последње метанисање је за оно што је може бити заборавио и испустио. После метанисања, домаћин подиже *прјескуру* и даје је домаћици ("кльоци") да је пољуби, а онда је "из руке" ("да би му се држале пчеле") приноси сваком госту који је љуби седећи "да би рој пао на земљу".

Затим се славски колач диже још два пута, а после другог дизања окрену га три пуна круга на десну страну "да би се волови окретали у бразди". Колач се спушта на сто, а домаћица узме она три мала колача и намени их, и то: Божји колач даје домаћину (или његовом најмлађем сину) "да му Бог помогне и да сав напредак остане у кући", други, Богородичин, даје се такође "у кући", тј. неком детету "да би се кућа очувала и одржала", а трећи, Аранђелов даје се "ван куће" (неком госту) "да смрт оде што даље, да сви што дуже живе а да имају лаку смрт кад дође време". После тога следи симболично "сејање" жита: домаћин исипа зрневље са колача у десну шаку, и уз узвик:

Ај сї сїманѣм грїу, сї крјаскѣ! ("Хајде да засејемо жито, да израсте") баци га увис. На госте који успеју да ухвати по неко зрно гледа се као на срећнике, и њима ће те године сви послови "ићи од руке". Када домаћин жели да жито са колача помеша са семенским, онда га не баца већ пружа колач гостима да свако са њега узме по једно зрно и да га поједе ("да жито роди и да буде довољно хране за сваког"), а остатак склони у страну и чува до сетве.

Резање славског колача домаћин обавља сам, а преливање вином и целивање, са гостом који седи прекопута. Пре него што почне са резањем домаћин преда свећу на чување најмлађем сину, односно своме мушком наследнику. Хлеб се прво ножем закристи с наличја, уз речи: *Каре фуђе сї скїане - каре аљаргѣ сї принда!* ("Ко бежи нек утекне, ко јури нек ухвати"), затим се хлеб окрене на лице и закристи и с те стране: *Пи фацѣ са факут, ни фацѣ о тајем!* ("На осоју се родио, с лица га режемо"). Колач се пререже на пола и домаћин га пружи госту те га заједно преклопе, са средином на горе; сипајући унакрст вино, домаћин изговара фразу: *Војми оца и сина, и свѣјатаго дука, амин!* А љубећи половинке унакрст, додаје: *Думњедзїу інтра нуој!* ("Бог посреди нас"), на шта гост узврати такође унакрсним љубљењем и изјавом: *А фуост, шї о сї мај фије!* ("Био је и биће"). Славски колач стоји тако у облику стога подупрт виљушком све док домаћица сипа јело, а онда домаћин гледа је ли печен како ваља (ако је недопечен биће жита у изобилју, ако је препечен жито ће слабо родити!), па једну четвртину узме и закачи о клин на таванској греди као аманет од Бога када су се на њега "у Русији" бацали камењем! Остатак славског колача домаћин исече на мање комаде и подели сваком од присутних да се њиме причести. Кад домаћица изнесе сва јела и трпеза буде натрпана свим и свачим, домаћин је целу прекади, а кађење заврши једним малим кругом испод стола, на месту где стоје хлебови са свећом; трпезу свечано намени *слави* за здравље, берићет и напредак у свему, па објави да су "церемоније" готове и наложи гостима да се прихвате јела. Гости, који су умали, сада се прекрсте, кажу *Ајд, сї ажуће празњику!* седну и почну да једу. Све време обеда домаћин стоји са свећом у руци, надгледа трпезу и наређује жени шта још коме треба да донесе. Не сме да седне ни тренутка јер би се "слава" опасно наљутила и отишла, и сав његов труд био би узалудан.

Кад свећа (на вечери) догори до првог "рамена", домаћин објави да је време да "слава" пође и да треба да је "испрате". Сви укућани, заједно с домаћином који прилази са славском свећом, окупе се код врата и ставе десну руку на *прјескуру* коју домаћица држи, и у коју је већ натакла и упалила ону свећу што је била положена на *прјескури* приликом метанисања. Домаћица се прекрсти, пољуби колач и намени га слави, Богу, Богородици и светом Аранђелу "да донесу берићет усевима и воћкама, плодност стоци а здравље и срећу укућанима". Они одговоре са "богда прост" а гости у глас са "амин". Тада позову онога међу гостима (или међу укућанима) "ко је добар за стоку" и њему се *прјескура* преда. Од какве је важности он био говори податак да су понегде такве таличне људе позивали на славу само ради примања *прјескуре*.

Када се упали свећа *прјескуре* и колач преда, домаћин мора да угаси славску свећу. У "стара времена" свећа се гасила иза врата; домаћин се прекрсти и обрати гостима: *"Опростите гости за софром, време је да угасимо свећу свете славе!"*. Узме затим чашу с вином и док умаче пламен у течност, говори: *Ну о потољим нума о мїлдарим!* ("Не гасимо је већ је подмлађујемо"), и тако три пута; трећи пут добро загњури свећу у пиће и она се угаси; свећу затим наслони на доњу шарку иза врата и ту је остави до сутрадан, када се све ове церемоније изводе последњи пут. (Негде се, међутим, свећа оставља испод стола). На остатак свеће обојеним концем везује се трака белог платна и намењује мртвима "да њоме бришу лице кад иду на изворе!", а негде, пак, самом *празњику*, дакле свецу-патрону, "да брише руке и лице". Поред ове

"марамце", на свећу се увеже суво цвеће и прамен беле вупе и она се одложи до почетка сетве када се ставља да стоји извесно време у зрневљу "да сви свеци буду са семеном". Преко године се обавезно пали кад наиђу "тешки" облаци и припрети град, а понегде се пали и на Ваведење "да би Бог видео људе на земљи".

По одласку гостију, сто се распрема и на њему се оставе само *малај* и два хлеба која су била испод славског колача. са бокалом воде, чашом вина и упаљеном лампом да слава "види" ако у току ноћи наврати да се окрепи, што ће се знати по смањеном нивоу воде или вина, и гаражи од лампе на плафону собе. За сваки случај домаћин лампом нагарави плафон, и тај црни круг данима подсећа да је у тој кући била слава.

Савремене промене у слави код Влаха Поречке Реке изазване су променама у карактеру економије самога домаћинства: тамо где више нема пчела, редукује се читав обредни комплекс везан за њих. Исто тако бива и са обредима за плодност стоке тамо где су стаје празне ... Смањује се број славских дана, а све је мање и оних који празнују четврти дан, *тринкањаље*. Млађи свечари су почели да славе тек деведесетих година, не метанишу и не стоје док гости једу.

Paun Es Durlić

ST PATRON'S DAY ("CELEBRATION") OF THE WALLACH PEOPLE IN THE AREA OF THE POREČKA RIVER

The basic ethnographic material, represented in this work, was collected during the seventies and the eighties in the area of Upper Poreč (villages of Rudna Glava, Cmajka, Gomjane and Tanda) and it is published here for the first time. Its freshness allowed the author to reconstruct older elements of the ritual, which were used until the first half of the twentieth century and nowadays they can be rarely and more difficult seen in the particular area. This empirical material is intended to fulfil stressed emptiness in literary works which is connected with St Patron's day of the Wallach people.